

Sınıfı tanımlamak

İçinde yaşadığımız toplumda her bireyin, kaderi gibi gözüken bir hikayesi vardır. Kimi zengin, kimi yoksuldur. Kimisi çalışmak için sabah erkenden yollara düşer, kimisi öğlen kalkıp güzellik salonuna gider. Bazı aileler çocuklarını parasızlık nedeniyle okutamaz, bazı ailelerin çocukları ise yurt dışında üniversitelerde okurlar. Şöyle bir sokakta dolaşmak bile çok farklı tüketim standartları olan bireylerin varlığına işaret eder; bir yanda lüks arabalar, diğer yanda tıka basa dolu belediye otobüsleri; gecekonduların yanında yükselen gökdelenler. Çoğu insan aynı mağazada bir kez olsun bile karşılaşmazlar, kimisi "sosyete pazarından" giyinir, kimisi Vakko'dan. Ayrıca çok sayıda meslekle karşılaşırız; işçiler, avukatlar, işadamları, tüccarlar, hekimler, mühendisler, öğretmenler, esnaf vb. Kimimiz Türkür, kimimiz Çerkes, kimimiz Kürt, bazıları köyden yeni göçmüştür, bazıları kentlerde yıllarca işsizdir. Gerçekten toplum milyonlarca ayrı bireyden oluşan bir yapı olarak mı incelenmelidir, yoksa benzer yaşamları olanlar belirli gruplar altında toplanabilirler mi? Bu grupların varlığı toplumda gözlenen eşitsizliklerin nedenleri ile bağlantılı mıdır? Yoksa kaderin dışında işini bilenler, açığı gözler ve çalışıp biriktirenler zenginleri; akılsız olan-

lar, şansızlar, beceriksizler yoksulları mı oluşturur? Bu sorulara işçilerden yana olan bir bilimin ve eylem kılavuzunun kurucuları olan Marx ve Engels son derece doyurucu bir yanıt vermişlerdir.

Bilim, toplumu değiştirmek için önce anlamak gerektiğini ve tek tek bireylerin toplumsal gruplar altında sınıflandırılabilirliğini söylüyor. Ama neye göre sınıflandıracağız, zenginliğin ölçüsü olan servete göre mi, gelire göre mi, toplumsal saygınlığa, aldıkları eğitime göre mi? Bunlar bazı ipuçları verebilir; ancak toplumsal eşitsizliklerin kökenine inmek istiyorsak, eşitsizliği ortaya çıkaran nedenleri çözmek zorundayız. Marx ve Engels'in bu nedenle üretim araçlarının mülkiyetini temel kıstas olarak almaları büyük önem taşır.

İçinde yaşadığımız kapitalist üretim tarzının en başat özelliği, insanların gereksimi olan mal ve hizmetlerin pazar için dev miktarlarda üretilmesidir. Bir kez hiçbir şey satın almadan yaşadığınızı düşünün, ne bir arabaya binip bir yere gidebilirsiniz, ne giyinebilir, ne yiyip içebilirsiniz. Ne çocuğunuzu okula gönderebilirsiniz, ne de sağlık hizmetlerinden yararlanabilirsiniz. Pazara yönelik bu devasa üretim gelişkin üretim araçlarını zorunlu kılar. Bu bazen yüzlerce makinenin yan yana dizildiği fabrikalardır, bazen

maden ocaklarıdır, bazen teknoloji üretilen merkezlerdir, bazen binlerce alet ve makinenin kullanıldığı hastanelerdir. Bazen büyük çiftlikler, bazen küçük çiftçinin traktörü ve tarlasıdır.

Özelikle son 20 yıl içinde özelleştirme politikaları sonucunda devlete ait çok az kurum kalmıştır, yukarıda değindiğimiz iktisadi kurumların hemen hepsi özelleştirilmiştir. Toplum iki temel kutba ayrılmıştır: Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran, toplumun küçük bir nüfusu tarafından temsil edilen patronlar yani sermaye sınıfı ve üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun, kendi çalışma gücünden başka pazara sürecek bir şeyi olmayan yığınlar, işçi sınıfı.

Bu iki temel sınıf belki sokakta hiç karşılaşmayabilirler, kentin tamamen farklı yerlerinde oturabilirler, ama bu kutuplar göbekten birbirine bağlıdır. Sürekli olarak işçi sınıfının kanını patronlara pompalayan bir emme basma tulumu gibidir kapitalizm. Çok kısaca tanımlamak gerekirse; işçi emek gücünü patrona kiralamak için anlaşıyor. İşçinin üretim araçlarını kullanması ile birlikte yeni değer üretimi gerçekleşir ve yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ücretin karşılığı olan değer çoğu kez çalıştığı ilk birkaç saatte üretilmiş olur. Eh tamam, paydos edip evine gitmelidir ama bunu yapamaz, çünkü o gün daha 6-7 saat daha çalışması gerekecektir. Baştan yapılan anlaşmanın gereğidir bu. İşçi artık bedavadan patron için çalışmaya başlar. Ücretinin karşılığı dışında ürettiği artı-değer patronun malıdır. Bu ücretli emeğin sömürsü veya artı-değer sömürsü olarak bilinir ve yüzeyde gözükken servet farklılıklarının, farklı yaşam biçimlerinin kaynağını oluşturur.

Görüldüğü gibi sermaye ve işçi sınıfları kapitalizmin

özünü oluşturan ince bir soygun mekanizması ile birbirlerine bağlı ama uzlaşması mümkün olmayan bir çelişkiyle yüklüdürler. Bu ilişkinin sadece iktisadi bir ilişki olmasını beklemeyiz. Küçük bir asalak grubun büyük işçi yığınlarını sömürüyor oluşu ne kadar gizlenirse gizlensin kontrol altında tutmak mümkün olmaz, başkaldırı hızla yükselir. İşçi sınıfını kontrol altında tutabilmenin koşulu sermaye sınıfından yana olan bir örgüttür. Kolluk güçleriyle, yasa ve yürütücü özellikleriyle, yargısı, üniversitesi, okulları ile devlet, egemen sınıf olan sermaye sınıfının hizmetindedir. Neden grevlere, işçi başkaldırılarına polisin ve jandarmanın saldırdığını, neden işten atılmalara kimsenin müdahale etmediğini, neden bunca kayıt dışı işçi çalıştırılabildiğini, neden mahkemelerde çoğu kez işçinin haksız çıktığını bu şekilde anlayabiliriz. Neden okullarda birçok bilgi verilirken sömürü mekanizmasının saklandığını ve uysal insanlar yetiştirilmek istendiğini, neden okul kitaplarının sınıflardan bahsetmediğini bu şekilde kavrarız. Neden asgari ücret komisyonun her yıl işçiler aleyhine karar verdiğini anlamak zor olmayacaktır. Çünkü o asgari ücret komisyonu değil, sömürü oranını belirleme komisyonudur.

Devlet tek tek patronların örgütü değildir, bütün bir sermaye sınıfının uzun erimli genel çıkarlarını kollar. Salgıladığı ideoloji düzeni güzeller, sömürüyü ve uzlaşmaz karşıtlığı örter, sürekli birlikten, aynı gemide olmaktan bahseder. Kandıramadıklarını susturmayı dener.

İşçi sınıfı kimlerden oluşur?

Yukarıda bahsettiğimiz gibi toplumda çok sayıda meslek vardır. Bazı kişilere mesleği sorulduğunda "işçiyim" diyeceklerdir. Çoğunlukla maddi üretimin içindeki işçiler

işçiokulu FASİKÜL 4:

İşçi kimdir? Patron kimdir? Sınıf nedir?

doğal olarak işçi sınıfının çekirdeğini oluştururlar ve çok değerlidirler. Buna karşılık işçi sınıfı sadece maddi üretimde bulunan işçiler tarafından oluşturulmaz, çok daha kapsayıcıdır. Bunun bir nedeni üretim araçlarının özel mülkiyetine karşın üretimin ileri derecede toplumsallaşmış olmasıdır. Nihai bir ürün hemen hiçbir zaman tek bir işçi tarafından üretilmez. Bir kere üretime katılan işçilerin eğitime ihtiyacı vardır ve onları yetiştiren eğitim emekçileri dolaylı yoldan üretime katılırlar, işçilerin sağlığından sorumlu sağlık emekçileri de. İşçinin evinden fabrikaya gitmesinde ulaşım emekçilerinin, yol yapım emekçilerinin katkısı vardır. Bir ürün öncelikle tasarlanmak, üretim planlanmak zorundadır, bilim emekçilerinden mühendislerin kafa emeği, ürünün içinde cisimleşir. Bu listeyi uzatabiliriz. Sonuçta kolektif olarak üretime katılan tüm emekçiler işçi sınıfı içinde değerlendirilirler. Diğer bir nedeni ise bugün hemen bütün hizmetlerin pazar için üretilmekte oluşudur. Son 30 yıldır süren piyasacı saldırı sosyal devlet olgusunu tüketmiştir. Artık fabrika işçileri gibi, sağlık emekçileri, eğitim emekçileri, mühendisler, mimarlar, avukatlar, çağrı merkezi çalışanları, market işçileri, hatta çeşitli kamu emekçileri ücret

karşılığı çalışmakta ve bir artı-değer üretmektedir. Ücret karşılığı çalışan ve sömürülen herkes mesleğine ve mesleğinin eskiden kalan parıltılı statüsüne bakmaksızın işçi sınıfının içinde değerlendirilmelidir.

Ya işsizler? Eğer bir üretim aracına sahip değillerse ve ücret karşılığı çalışmaya ihtiyaçları varsa, işsizler de işçi sınıfının içinde kabul edilirler. Kaldı ki dayatılan emek rejiminde her işçi hayatının bir kısmını işsiz geçirmeye ve iş aramaya ayırmak zorunda bırakılmıştır.

Toplum sadece sermaye sınıfından ve işçi sınıfından mı oluşur?

Egemen olan üretim tarzı kapitalizmdir ancak kapitalizmin siyasi/iktisadi nedenlerle uzlaştığı eski üretim tarzlarından kalan sınıflar bir süre daha yaşama şansı bulurlar. Toprak ağaları bunun tipik örneğidir. Bunun dışında genellikle yoksulluğa mahkûm olan ve tüccarlar tarafından sömürülen küçük toprak sahibi çiftçiler de bir sınıf olarak kabul edilebilirler.

Kentlere gelince giderek yoğunlaşan ve tekelleşen sermayenin henüz yutamadığı küçük sermaye de varlığını koruyabilir. Esnaf, kendi için serbest çalışanlar, muayenehane sahibi hekimler, avukatlar vb. bu kapsamda düşünülebilir. Ancak bütün ara sınıflar giderek çözülme ve temel sınıflara katılma eğilimi gösterirler.

Kapitalist sistemde sınıflardaki giderek kendini gösteren yalınlaşma ve iki temel sınıfın kutuplaşması siyaseti de etkiler. Sermaye sınıfının bugün hemen hemen tek bir siyasi programı kalmıştır. İşçi sınıfının da öyle. Eskiden ara

sınıflar ve sermaye içindeki katmanlar daha genişken ve çeşitlilik gösterirken sermaye sınıfına bağlı düzen partilerinin programları farklı olabiliyordu. Bugün bu özellik kalmamış, AKP'sinden CHP'sine aynı programı, ancak bazı renk farklılıkları ile görebiliriz.

İnsanlık tarihi başından sonuna sınıflı toplumlar tarihi midir?

Birçok kez sermaye sınıfına bağlı olarak ideoloji üreten merkezler sömürünün, savaşların, bencilliğin insanın doğasında olduğunu söylerler. Oysa insanın tarih boyunca değişmeyen mutlak bir doğası yoktur, toplumsal bilinç ve değerler, içinde bulundukları üretim ilişkilerine bağlıdır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin olmadığı bir çağda sömürü de olmayacak ve insanlar arasındaki ilişkiler eşitlikçi olacaktır.

Gerçekten bugünkü tarih bilgilerimiz insanın ve toplumun oluşumunun 2 milyon yıl kadar önceye gittiği ve bu süre içinde çok küçük bir zaman dilimi olan son 5 bin yıla kadar sınıfsız toplumların varlığına işaret etmektedir. Toplumun doğaya karşı görece güçsüz olduğu, toplayıcılık ve avcılığın temel uğraş olduğu bu dönemde, eşitlik, topluma karşı sorumluluk, diğer

üyelerle dayanışma ve mertliğin egemen olduğu bilinmektedir.

Üretimin deneyimi, tekniği ve bilgisinin ilerlemesiyle daha küçük birimlerin yazgısını kabileden ayırdığı, özel mülkiyetin ortaya çıktığı, tarımda bir ailenin kendi karnını doyuracağından fazlasını üretmeye başladığı bir tarihsel dilim sömürünün gelişmesi için zemin sağlamıştır. Artı ürüne düzenli olarak el koyulması ile birlikte sınıflı toplumlar tarihinde birbirini izlemiştir. Önce soylu aşiretlerle köylüler, sonra toprak ve atölye sahipleri ile köleler, toprağın tasarruf hakkına sahip olan beylerle toprak köleleri, loncalarda ustalar ve kalfalar, son olarak da patronlar ve işçi sınıfı temel sınıflar olarak farklı üretim tarzlarında tarihteki yerlerini almışlardır. Her dönemde egemen sınıfa ait bir siyasi iktidar ve devlet aygıtı şekillenmiştir.

İşçi sınıfı bilinci nasıl oluşur?

Görüldüğü gibi işçi sınıfı kavramı bireylerin, işçi ailelerinin ötesinde maddi bir zemin üzerinde birlikte davranma eğilimi olan bir toplumsal gruba işaret etmektedir. Bu işçi sınıfı üyelerinin aynı şekilde düşüneceği, aynı siyasi eğilimi göstereceği, örneğin aynı siyasi

partiye oy verecekleri anlamına mı geliyor? Bugün yaşıyanlar bunun hiç de öyle olmadığını bize söylüyor. O zaman işçi sınıfı bilincinden ne anlamalıyız? İşçi sınıfı ortaçağın içinden çıkıp geldi. Topraktan kopan köylüler feodal bağılıklarından kurtulan serbest işgücü olarak çalışmak üzere kentlere yığılmaya başladı. İşçiler başlangıçta birbirleriyle rekabet eden, yaşayabilmek için yanındakini iterek ilerleyen bireylerden oluşuyordu. Ancak çalışma koşulları, patronların insanlık dışı yöntemleri, düşük ücret politikaları zaman içinde birlikte davranma eğilimini ortaya çıkardı. İşçi sandıklarının, sendikaların kuruluşu böyle oldu. Gündelik çıkarlar işçileri birlikte davranmaya itiyordu. Ancak patrona karşı birlik olma eğiliminin siyasi bir bilinç olduğu söylenemez. O dönemde sermaye sınıfının öncülüğünde soyluluğun siyasi iktidarına karşı demokrasi mücadelesi veriliyordu ve işçi sınıfı sermaye sınıfının bayrağı altında bu mücadeleye katıldı. Sermaye sınıfı, ya iktidarı aldığı anda ya da tam mücadele esnasında işçilerin kararlılığını, devrimi çok daha ileri noktalara taşıma isteğini görerek onlara karşı gericilikle birleşmeyi tercih etti. Bunun üzerine öncü aydınların elinde işçi sınıfı siyaseti şekillenmeye başladı.

1800'lü yılların ortalarında işçi sınıfının sermayeden bağımsız programı ortaya çıkıyordu. Program işçi sınıfının iktidar mücadelesini tanımlıyor, önce ulusal düzeyde, sonra dünyada iktidara gelen işçi sınıfı siyasetinin üretim araçlarının özel mülkiyetine son vererek eşitlikçi bir toplum kuracağını ilan ediyordu. 1900'lü yıllar gerçekten işçi sınıfının dünya çapında başarılarına, birçok ülkede iktidara gelişine tanıklık etti. Yalnız burada anlaşılması gereken çok önemli bir nokta birbirini tanımayan milyonlarca işçinin benzer bir bilince sahip olmadığıdır. Aksine işçilerin büyük çoğunluğu sermaye devletinin ve diğer ideolojik araçların etkisinde kalarak, sınıf siyasetinin çok uzağına düşerler. İşçi sınıfı siyaseti bir öncülük işidir ve siyasi partisi tarafından temsil edilir. İşçi sınıfının öncü partisi işçi sınıfının bilinçlenmesi için çabalar ve onları iktidara hazırlar. Devrimden hemen sonra bile işçilerin bir kısmı işçi sınıfı siyasetine uzak kalacaklardır. İktidarında toplumsal mülkiyeti sağlayarak eşitlikçi bir toplumun kurulmasında büyük bir adım atan işçi sınıfı siyaseti kazanımlarıyla sınıfın tümünü zaman içinde ileri bir bilinç düzeyine taşıyacaktır. İş, köylülük ve tüm ara sınıflarla birlikte sınıfların çözülmesine gelecektir.

TARTIŞMA SORULARI

1. Verili bir toplumda insanlar nasıl sınıflandırılabilirler? Kistas ne olmalıdır?
2. Sermaye sınıfı ve işçi sınıfı birbirinden bağımsız iki toplumsal grup mudur? Nasıl ilişkilendirirler?
3. İşçi sınıfına dâhil olmanın kriterleri nelerdir? Öğretmenler, sağlıkçılar, mühendisler işçi sınıfının üyesi midirler?
4. Tarihin tümü sınıflı toplumlara mı tanıklık etmiştir?
5. Sınıflı toplumlara geçilmesini koşullayan hangi ön koşullar birikmiştir?
6. Tüm tarih boyunca farklı üretim tarzlarında hangi sınıflar arasında mücadele yaşanmıştır?
7. Temel sınıf, ara sınıf (yan sınıf) kavramları neyi ifade eder?
8. Devletin sınıflarla ilişkisi nedir?
9. İşçi sınıfı bilinci tüm işçilerde eşit olan bir olay mıdır?
10. Sendikal bilinç ile siyasi bilinç arasında ne fark vardır?

OKUMA ÖNERİLERİ

Karl Marx, Friedrich Engels, Komünist Manifesto (Yazılama Yayınevi)

